

אורית סקוטלסקי

אגף שמירת טבע, החברה להגנת הטבע

ערן פייטלסון

ביה"ס המתקדם ללימודי סביבה, האוניברסיטה העברית בירושלים; המחלקה לגאוגרפיה, האוניברסיטה העברית בירושלים

ציטוט מומלץ

סקוטלסקי א ופייטלסון ע. 2013. שימור משאבי טבע כבסיס למדיניות חקלאית. *אקולוגיה וסביבה*, 4(1): 112-113.

גבל עדולם, שפלת יהודה | צילום: אורית סקוטלסקי

שימור משאבי טבע כבסיס למדיניות חקלאית

נקודת מבט

גיליון אביב 2013 / כרך 4(1) / חקלאות, קיימות וסביבה 3 בפברואר, 2013

המערכות החקלאיות נשענות על משאבי טבע – מים, קרקע ומגוון ביולוגי. עם זאת, למרות חשיבותם הרבה של משאבי הטבע הללו לתפקוד ולחיוניות של המערכות האקולוגיות ושל המערכות החקלאיות, באזורים רבים נוטה החקלאות לפגוע במשאבי הטבע הללו ובכך לכרות את הענף שעליו היא יושבת. לדוגמה, שימוש בכימיקלים חקלאיים גורם לפגיעה במיני מאביקים ובאויבים טבעיים למזיקים חקלאיים; חריש עלול לתרום לסחיפה ולהתדלדלות הקרקע הפורייה בשדות; השקיה ושימוש יתר בדשנים כימיים עלולים לגרום להמלחה של קרקעות ולפגיעה בבתי גידול לחים. נוסף על כך, באופן ספציפי לישראל, תפיסת מעיינות ושאיבת יתר של מי תהום לצורכי השקיה פוגעות בשפיעת המים במעיינות ובנחלים^[4].

אחת הסיבות להתדרדרות של ערכים סביבתיים באזורים חקלאיים קשורה לאופיים של משאבי הטבע כטובין ציבוריים. קרי, החקלאים לא נדרשים לשלם את עלות פגיעתם במשאבים אלה. לכן, יש צורך בהתערבות ממשלתית כדי להתמודד עם כשל שוק זה ולהגן על משאבי הטבע במרחבים חקלאיים. צעדים ראשוניים בכיוון זה ניתן לראות בשינוי ההתייחסות לקרקע חקלאית במערכת התכנון, שמראשית שנות ה-90 ניתן בה דגש לשמירה על שטחים חקלאיים כשטחים פתוחים^[3]. למרות זאת, גם כיום מערכת התכנון אינה מסווגת אזורים חקלאיים שונים לפי קריטריונים של רגישות סביבתית, ואינה מספקת הנחיות לממשק החקלאי הרצוי באזורים שבהם משאבי טבע לאומיים נפגעים מפעילות חקלאית. לכן יש צורך במסגור מחדש של מדיניות השימוש בקרקע החקלאית כדי לקדם ממשק בר-קיימא של השטחים החקלאיים.

ממשק בר-קיימא של השטחים החקלאיים הוא ממשק הנותן מענה לכל השירותים האקולוגיים. אולם מאחר שלא ניתן לתת מענה לכל שירותי המערכת האקולוגית באותו מרחב, ומכיוון שיש תחלופה בין הערך הכלכלי של שירותי מערכת שונים, אנו מציעים להבחין בין סוגי חקלאות שונים ולתת עדיפות לשירותי מערכת מסוימים בכל אזור חקלאי. באופן קונקרטי אנו מציעים להבחין ולהפריד בין שני סוגי חקלאות: **חקלאות ייצור** שהקרקע החקלאית בה מיועדת בעיקר לייצור מזון (שירותי אספקה); **חקלאות נופית-סביבתית** שהקרקע החקלאית בה מיועדת בעיקר לייצור תועלת חברתית (אקולוגית) מסוגים שונים. חקלאות הייצור היא חקלאות אינטנסיבית, מתועשת, שהדגש בה יהיה על יעילות בייצור המזון (יותר מזון על פחות קרקע עם פחות

תשומות מים ודשנים) ועל צמצום הקונפליקט בין החקלאות לסביבה בעזרת אמצעים טכנולוגיים מתקדמים. לעומת זאת, אזורי חקלאות נופית-סביבתית הם אזורים המאופיינים במשאבי טבע חשובים לשימור. הם יכללו פרודורי נחלים ואגני היקוות של מים עיליים; מסדרונות אקולוגיים באזורים חקלאיים – שיתמכו במגוון ביולוגי גבוה^[2]; אזורים חקלאיים בעלי חשיבות נופית. החלוקה לאזורים חקלאיים שיעודם שונה במהות תעוגן בתכנון סטטוטורי לאומי, ותהיה בסיס לסבסוד החקלאות הנופית-סביבתית. לפי המתווה המוצע, אחד מהתפקידים המרכזיים של המדיניות החקלאית יהיה לכוון את המגמות החקלאיות ואת הממשק החקלאי באופן שיתגבר אספקת שירותים אקולוגיים וחברתיים רצויים, וזאת בצד שירותי האספקה המסורתיים. באזורי חקלאות נופית-סביבתית ייעשה שימוש בתמריצים כלכליים כדי לעודד ממשק חקלאי רצוי מבחינה סביבתית וחברתית.

תפקיד מרכזי של המדיניות החקלאית יהיה לכוון את המגמות החקלאיות באופן שיגביר אספקת שירותים אקולוגיים וחברתיים רצויים, בצד שירותי האספקה המסורתיים | צילום: אורית סקוטלסקי

הממשק הרצוי באזורי חקלאות נופית-סביבתית מחייב במקרים רבים מחשבה מחדשת לגבי יוזמות של פיתוח חקלאי, שמשמעותן צמצום מסוים בשירותי האספקה. מאחר שמדובר בכשל שוק שבגיניו יש אספקת חסר של שירותי מערכת חברתיים וסביבתיים, שהם בבחינת טובין ציבוריים, יש הצדקה מלאה לסבסוד דפוסי הממשק הנדרשים באזורים הנופיים-סביבתיים, וזאת בדומה למקובל בארצות האיחוד האירופי^[1]. מעבר לכך, הממשק באזורים אלה חייב להתייחס לשאלות כגון: מה יהיו ההשלכות של הבאת מי קולחים ושל הרחבתה של החקלאות המושקית לאזורים רגישים הידרולוגית (כמו הגליל העליון ורמות מנשה)? ולאזורים המאופיינים במגוון ביולוגי גבוה ובחקלאות אקסטנסיבית (כמו חבל עדולם בשפלת יהודה)? כיצד ניתן להפוך את ברכות הדגים בעמקים לחקלאות התומכת בשימור מיני עופות מים ולצמצם את הקונפליקט בין המדגה לשמירת טבע (עוד על כך ב"שיתוף פעולה בין חקלאות לשמירת טבע – ענף המדגה כדוגמה")? כיצד ניתן לעודד הסבה של הממשק החקלאי לעיבוד משמר של קרקע באגנים חקלאיים המאופיינים בסחיפה של הקרקע החקלאית ובהתדרדרות מצבה? באיזה אופן ניתן להרחיב את פרודורי הנחלים, על חשבון שטחים חקלאיים שמוקמים על גדות הנחלים, כדי לעבות את הצמחייה הטבעית וליצור אזורי חיץ שיצמצמו זליגת מזהמים מהשדות לנחלים? כיצד ניתן לתכנן את החקלאות בהתאם למצאי המים באגן ולהימנע משאיבת יתר של מי תהום ומייבוש המעיינות והנחלים?

כדי לתת מענה לאתגר החקלאות המודרנית, שמנסה להפיק את המרב עבור כלל שירותי המערכת, יש צורך שמשד החקלאות ופיתוח הכפר יכין תכנית אב ארוכת טווח לחקלאות, שתגדיר יעדים לשימור משאבי מים, קרקע, ומגוון ביולוגי באגנים חקלאיים, ותכנון את המגמות החקלאיות לפי צורכי השימור של הנכסים הציבוריים הללו. זאת בזיקה לתכנון מחדש של השטחים החקלאיים, שיבחין בין המרחבים המיועדים לחקלאות תעשייתית לבין המרחבים המיועדים לחקלאות נופית-סביבתית.

מקורות

1. סקוטלסקי א. 2006. רפורמות במדיניות הסבסוד החקלאי באירופה: תכניות לעידוד חקלאות משמרת סביבה. סקירת ספרות. קרן נקודת ח"ן לקידום חקלאות נופית וסביבתית בישראל.
2. סקוטלסקי א. 2009. מסדרונות אקולוגיים באזורים חקלאיים: עקרונות לתכנון ולממשק חקלאי. סקירת ספרות והמלצות יישומיות. קמפוס טבע, אוניברסיטת תל-אביב וקרן נקודת ח"ן לקידום חקלאות נופית וסביבתית בישראל.
3. Feitelson E. 1999. Social norms, rationals and policies: Reframing farmland protection .in Israel. *Journal of Rural Studies* **15**: 431-446
4. Sophocleous M. 2003. Environmental implications of intensive groundwater use with special regard to streams wetlands. In: Llamas R and Custodio E (Eds). Intensive use of groundwater: Challenges and opportunities. The Netherlands: A.A. Balkema Publishers